

АСТРОЛОГИЈА У РАНОМ ВИЗАНТИЈСКОМ ЦАРСТВУ

ЕВСТРАТИЈЕ ТЕОДОСИЈУ¹, ВАСИЛИЈЕ Н. МАНИМАНИС¹ и
МИЛАН С. ДИМИТРИЈЕВИЋ²

¹*Department of Astrophysics-Astronomy and Mechanics, School of Physics,
National and Kapodistrian University of Athens, Panepistimioupolis, Zographos
157 84, Athens-Greece.*

E-Mail: etheodos@phys.uoa.gr

²*Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11060 Београд, Србија*

E-Mail: mdimitrijevic@aob.bg.ac.rs

Резиме: У 4. веку, народ Римске империје био је сујеверан. Врачање и астрологија били су распрострањени у рановизантијском периоду. Уз помоћ Птолемејевог *Тетрабиблоса* састављани су хороскопи и сановници, док је уобичајена литература била *сеизмологија*, *селенодромија* и *вронтологија*, помоћу којих је народ покушавао да предвиди будућност. Било је природно да су у оваквом окружењу многи астролози били познати, нарочито на двору цара Јулијана (361-363). Оци Цркве су пак, били отворено против астрологије и осуђивали су оне који су хтели да сазнају о будућим догађајима помоћу ње и других окултних вештина и псеудо-науке. Овде су представљени астролози Максим Ефески, Павле Александријски, Хефестион из Тебе, Јован Лаврентије из Лидије и Реторије из Византијума, као и цар Јулијан Апостата, заједно са осудом астрологије цара Хонорија и Отаца Цркве Василија Великог из Цезареје, Грегорија Ниског, Грегорија Назијанзена, Јована Златоустог, јерусалимског владике Кирила I, Епифанија Кипарског, Еузебија из Александрије, Немезија из Емесе и Синезија из Кирене.

1. УВОД

У првом веку Византијског царства (т.ј. Источноримског), астрологија је била веома уобичајена активност, а *Тетрабиблос* (= „Дело од четири књиге“, Ptolemy, 1940) је било основа за све који су практиковали астрологију. Ово дело, које још увек чини основу модерне „западне“ астрологије, брани корисност предсказивања будућности помоћу посматрања звезда – „предсказање уз помоћ астрономије“. У овом првом комплетном, детаљном и систематском приручнику ове квази-науке, Птолемеј представља хеленистичку хороскопску астрологију, засновану свакако на геоцентричком

систему како је описан у *Алмагесту*. Ипак, изгледа да велики астроном, сматра астролошка предсказања пре као пробабилистички инструмент него као непогрешиви водич. Осим тога, он одбија друге уобичајене начине предсказивања, као што је нумерологија. Осим *Тетрабиблоса*, на византијске астролге су утицали, и служили им као инспирација, радови неоплатонистичког филозофа Порфирија из Тира (232/233 - 305?), Јамблиха Халкидензиса (250-326) и касније поједина арапска дела.

Дакле рановизантијски астролози су састављали хороскопе, пророчанства заснована на природним појавама, сановнике, као и друге врсте предсказивања. То је био врхунац такозване *сеизмологије* („Земљотресних водича“) *селенодромије* („књига о месечевим фазама“) и *вронтологије* („водича о грмљавини“), текстова који су „објашњавали“ како се може прорицати нпр. смрт истакнуте личности или исход рата помоћу звука грмљавине. Како бивши професор византијских студија и академик Ф. Кукулес (1948, вол. I, књ. 2, стр. 219), пише, то вероватно има корене у Аристотеловој (1952) *Метеорологици*, где се „прорицање по грмљавини“ експлицитно помиње.

Неспорна је чињеница да су у првим вековима Византијске империје њени грађани били веома сујеверни и да су враџбине и астрологија били веома раширени. Кукулес (1948, вол. I, књ. 1, стр. 43) пише:

“Сујеверни родитељи су се бринули да између осталог сазнају који је дан најповољнији да њихова деца започну наставу; за погодне дане су сматрани први дан месеца, као и седми, десети, једанаести, осамнаести, двадесет и седми и двадесет осми дан, како знамо из астролошких текстова. Такође су посматрали у ком је зодијачком знаку Месец; астролошки текстови су као погодне, узимали дане када је Месец био у Рибама, Близанцима, Лаву, Козорогу или Девици, како су наведени у ‘*Catalogus codicum astrologorum graecorum*’ (1898, књ. 3, стр. 34).”

У *Catalogus codicum astrologorum graecorum* (1898, књ. 2, стр. 19, књ. 5, стр. 3, 94, 96, књ. 6, стр. 22) били су дати чак и одговарајући датуми за окончање дојења бебе.

Астрологија је у Византији била тако уобичајена у 4. и 5. веку, да су чак и ловци консултовали њена усмерења. Према оваквим упутствима: “Када је Месец у Близанцима, то погодује лову, а када је у Ваги повољно је за лов соколовима” (*Catalogus...* 1898, књ. 5, стр. 94 и 95).

Другим речима, астрологија је заузимала истакнуто место у свакодневном животу раног Царства, и њена важност се задржала и у каснијим периодима. Не треба заборавити да је према легенди, цар Константин приликом оснивања Константинопоља наредио астрологу Валесу да предвиди

будућност и дуговечност града (*Ioannis Zonarae Epitomae*, 1841-1897, књ. 13, 3).

У раном Византијском царству, када се Хришћанство борило са старом вером –нарочито за време кратке владавине цара Јулијана, који је улагао напоре да је оживи– међу његовим саветницима помиње се чувениа астролог Максим Ефески. Други познати астролог који се помиње у 4. веку је Павле из Александрије, који је стварао око 378, и написао расправу *Eisagogika* [*εἰς τὴν ἀποτελεσματικὴν*], т.ј. *Увод [у ефективно]*, мислећи на снагу и „ефективну“ енергију звезда и знакова. У исто време, радио је Хефестион из Тебе, који је написао *Аποτελεσματικά* (= *Ефективности*) око 415. Коначно, како саопштава Херберт Хунгер (1978, стр. 31-32) у *Византијској књижевности*, неколико деценија касније имамо Јована Лидијског, који је, за време Јустинијана написао расправу *On Diosemeia* (божански знаци или чудеса) (Теодосију и Данезис, 2010, стр. 134).

Подела Зодијака на 12 делова, такозваних знакова, помиње се у текстовима Отаца Цркве, као што су Василије Велики (Migne, 2008, вол. 29, стр. 129), Цезарије (брат Грегорија Назијанзена) (Migne, 2008, вол. 38, стр. 938) и Прокопије из Газе (Migne, 2008, вол. 87, стр. 96); сва тројица су осуђивали астрологију као и сви Оци Цркве.

Сада ћемо представити поједине истакнуте астрологе прва два века Византијског царства, заједно са ученим императором Јулијаном.

2. МАКСИМ ЕФЕСКИ (4. ВЕК)

Максим Ефески био је познати неоплатонистички филозоф 4. века. Неки истраживачи сугеришу да је рођен у Ефесу, одакле му надимак, а други верују да је то била Смирна одакле се преселио у Ефес, пошто је завршио студије у неоплатонистичкој Пергамској школи, где је био ученик Јамблиха (250-326) и Едезија (†335). Максим је имао велики утицај на религиозну политику цара Јулијана (361-363): био му је пријатељ, учитељ и духовни саветник. Такође изгледа, да је, када се преселио у престони град Константинопољ, узео надимак „Византијски“, пошто се у литератури помиње и Максим Византијски, који је вероватно иста личност.

Максим је, следећи опште филозофске погледе Плотина (204/205-269/270), проучавао магију, астрологију и логику. Сматра се да је много допринео непријатељству цара Јулијана према Хришћанству, пошто га је иницирао у халдејске обреде, као и у обожавање Сунца и Митре. Према К. Цопанису:

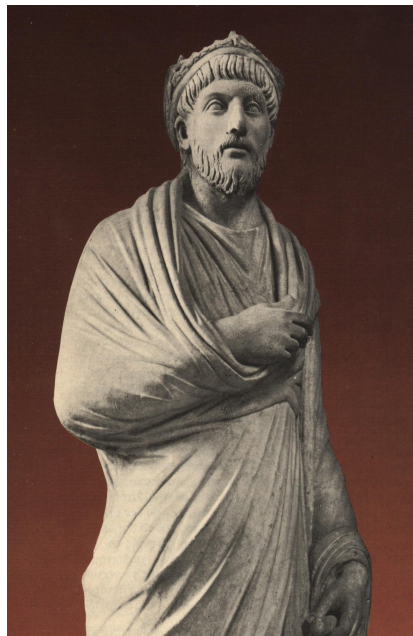
“Максимово основно учење била је теорија о универзалном афинитету, који се манифестује у тајним круговима изнад Земље, као што је сунчев. Према тој теорији, свако живо биће (али такође и сваки предмет на свету) носи унутар себе „божанску искру“, која га доводи у непосредни „магични“

контакт са Сунцем. Према Максиму, чак и статуе богова су, како пролазе године ритуала и обожавања, „натопљене“ изливима божанске есенције, услед чега су способне да врше чуда” (Tsopanis, 1995, стр. 10).

Као што је било природно, после Јулијанове смрти 363, Максим Ефески је био оптужен као астролог и непријатељ Хришћанства, као и за деловање против новог цара, Валерија Флавија Августа (364-378). Због ових оптужби био је прогањан и понижаван, и коначно га је 371. погубио Фест, вице-конзул Азије. Максим је вероватно аутор две филозофске расправе, *О нерешеним антитезама* и *Коментари Аристотела*. Последњи коментарише Аристотелову *Аналитику*, а изгледа да је написао и коментар о Аристотелијанским *Категоријама*. Писао је и астролошке поеме, као што је *Пери катархон* (= *О почецима* или *О почецима жртвовања*), као и астролошке расправе, попут *Пери ритмон* (= *О бројевима*). Вероватно је написао и друге расправе упућене императору Јулијану, које су изгубљене (Теодосију и Данезис, 2010, стр. 225). Јулијану ћемо посветити следећи одељак, пошто је, у својим напорима да оживи стару грчко-римску религију, био наклоњен астрологији.

3. ЦАР ЈУЛИЈАН АПОСТАТА

Flavius Claudius Julianus рођен је 331, у Константинопољу, у царској породици Флавијеваца; отац му је био Flavius Julius Constantius, полубрат Константина Великог. Мајка Базилина, умрла је само месец дана после порођаја, што је одлучујуће утицало на његов карактер. У сваком случају имао је трагично детињство, у коме је у својој околини, од најранијих година био сведок различитих убистава, тако да му се нису јавиле претензије на престо. После смрти Константина Великог, маја 337, ујак Еузебије је спасао шестогодишњег Јулијана од чистки Константиновог сина, Констанција II. Еузебије је био Базилинин брат, владика Никомедије и касније архиепископ Константинопоља (339-341), вођа Аријевске секте у престоници, који је био у милости цара Констанција II. Еузебије је штитио Јулијана и његовог брата Галуса до смрти 342. Јулијана, тада дечака од 11 година, образовао је Мардоније, учитељ грчког из Тракије, који му је удахнуо љубав према античкој Грчкој, док му је верско васпитање било у рукама Еутропија, фанатичног калуђера и следбеника Аријевске јереси. Касније је Јулијан студирао у Никомедији и Атини, где је усвојио неоплатонистичке погледе. У филозофској Пергамској школи, учитељ му је био Едезије, који је пак био Јамблихов ученик. Јулијана је такође подучавао Николес и хришћански софиста Екеволије, док је учење говорника Ливанија (314-390?) упознао преко бележака његових студената.

Слика 1: Цар Јулијан: Ова брадата фигура са свештеничком дијадемом на глави, туником филозофа и папирусом у руци, идентификована је као цар Јулијан, пошто се често појављивао као пагански свештеник или грчки говорник (Париз, Лувр).

Едезије, који је тада био у поодмаклим годинама (и због тога вероватно више поштован у очима својих студената) довео је Јулијана у додир са четворо својих најбољих студената у Пергаму: Максимом Ефеским, Приском (познат као неоплатонистички филозоф) из Теспотије, Хризантијем из Сарда и Еузебијем из Карије или Емесе, такозваним ђутљивим филозофом (или Питакас). Сва четворица, а посебно, како смо већ напоменули, Максим, одлучујуће су допринели Јулијановом одвајању од Хришћанства и његовом повратку старој религији (Теодосије и Данезис, 2010, стр. 226).

Јулијан је своје студије наставио у Атини, код два чувена учитеља реторике: Имерија из Прусе и Проерезија из Цезареје или Јерменије, хришћанског схоластика који је умро 368. У Атини је срео Св. Василија Великог (Василија из Цезареје) и Грегорија Назијанзена, који су тамо такође били као студенти.

Касније се оженио Јеленом, ћерком Константина Великог и сестром цара Констанција II. Ово венчање га је вероватно спасло од другог круга чистки, када је његов брат Галус погубљен 355, по царевом наређењу. Ипак, младог Јулијана штитила је и паметна и образована Flavia Aurelia Eusebia (†360), друга жена Констанција II (337-360).

Цар је 355. Јулијана поставио за заповедника у Галатији. Показавши знатну вештину и одлучност оданде је истерао Франке и Алемане, пошто је добио низ битака на северозападним границама Римског царства, на Дунаву, Аргенторатуму (Стразбуршка битка, 357) и другим местима. Оживео је такође привреду и постао познат као праведна особа. Касније је, као последњи преживели из династије Константина Великог, али и као изузетно популаран у војсци и народу, постао цар 11. децембра 361, после смрти Констанција II (3. новембра 361), који није имао деце, и вратио се у Константинопол.

Као цар, Јулијан је извео одговарајуће реформе у администрацији и економској политици, које су донеле олакшање народу: смањио је инфлацију, и зауставио неке бескорисне трошкове царског двора, регулисао је цене хране и реорганизовао пореки систем и јавне службе. То га је учинило још популарнијим, а такође и увећало богатство државне благајне (Теодосије и Данезис, 2010, стр. 227).

Са друге стране, услед дивљења античкој грчкој цивилизацији, покушао је да замени Хришћанство старом грчко-римском религијом, као званичном државном вером. У току његове владе (361-363), обустављена је државна помоћ Цркви а Хришћани су били удаљени са највиших државних положаја и са места учитеља филозофије, са образложењем да људи који не верују у паганске богове не могу да уче и тумаче радове паганских аутора, који су пуни помињања ових богова. Од тога је био изузет његов учитељ Проерезије, који је пак одбио да прихвати посебан третман и дао оставку 362.

Осим тога, едиктом од 4. фебруара 362, Јулијан је поново установио паганску службу, намећући поновно отварање раније затворених храмова, и обнављајући приношење жртава на олтарима.

Овим акцијама, Јулијан је имао за циљ да потпуно потисне нову религију и знао је да ће то довести до поделе у Цркви, која, подељена, више неће претстављати велику претњу паганству (Василиев, 1952). Зато га је Црква назвала Апостата (Отпадник) а Хришћани подругљиво Адонај.

Вероватно је пак, да је само желео да уравни ситуацију, установи државу која не даје предност некој вери, или да државна религија буде мешавина, са старим боговима и свештенством свих вера, без дискриминације, на чијем је челу цар као Pontifex Maximus. Оваквом плану би се супротставили како Хришћани, тако и побожни Пагани, пошто би то и једни и други видели као напад на обе религије и апсурд (Теодосије и Данезис, 2010, стр. 228).

Јулијанов пријатељ, латински историчар грчког порекла Amianus Marcellinus (330–400), писао је:

“Премда је Јулијан био више наклоњен обожавању паганских богова, од своје младости, и како је постајао старији горео од жеље да то практикује, ипак, пошто је имао неколико разлога за страх, мада постојан у овом обожавању то је

радио у највећој тајности. Али када су његови страхови нестали и када је схватио да је дошло време да слободно оствари своју жељу, открио је тајну свога срца и јасним и прецизним едиктима наредио отварање идолатријских храмова, обнављање приношења жртава на олтарима, и уопште обожавања идола” (Ammiani Marcellini, 1874, књ. XXV, § 3, стр. 22-23).

У стварности, стара религија је завршила свој животни циклус. Међу Јулијановим пријатељима био је лекар Оривазије (325-403), који је, када је он постао цар, постављен за главног лекара и благајника Константинопоља. Према традицији, био је и Јулијанов посланик у Делфијско пророчиште. Он га је послао да добије пророчанство да ли се античка религија може оживети. Према легенди, Питија је Оревазију казала следеће:

“Реци цару: све се срушило, Аполон више нема кров изнад главе, ни предкажујући лаворов лист ни извор који говори – вода која говори је пресушила” (Cougny, 1890, стр. 122; Georgius Cedrenus, 1838, стр. 532).

Ово пророчанство, или у потпуности Питијино, или вероватније, настало у традицији, изражава потпуну истину: стара религија је нестајала и заједно са њом пропадало је чувено Аполоново светилиште. Изгледа да су Олимпијски богови одлучили да се повуку са историјске позорнице и да се сами утишају. Време које им је било одређено у историји прошло је (Tsentos, 2004).

Слика 2: Темис, богиња правде и закона, персонификована као Питија у Делфима. Седећи на трону држи фиалу у једној руци и гранчицу лавора у другој док прориче краљу Егеју (Унутрашњост црвено осликаног киликса, Археолошки музеј, Берлин).

4. ЈУЛИЈАН И ХЕЛИОЦЕНТРИЧНИ СИТЕМ

Јулијан је био образован и културан, цар који је био филозоф и писац, и према Роберту Браунингу постао извор инспирације истакнутим књижевним фигурама и интелектуалцима (Browning, 1976). У складу са цитатима из његових текстова јавља се чак као претеча Коперника, више од једанаест векова раније! Веровао је да се планете окрећу око Сунца, на добро дефинисаним растојањима, следећи кружне путање. У пасажу из *Химне краљу Сунцу* каже:

„Због тога планете играју око њега (Сунца), као око свога краља, на сигурним растојањима, подстакнуте односом са њим, и окрећу се око њега у круг у савршеном складу, застајкујући повремено и идући амо тамо својим путањама (како они који су зналци у астрономији зову ове особине звезда)” (The Works of the Emperor Julian, стр. 226).

Слика 3: Јулијан Апостата (Минијатура из 10. века, Рим, Ватиканска библиотека).

То значи да је Јулијан посматрао Земљу као планету, која се по кружној орбити окреће око Сунца, као и остале, које се око њега крећу по добро дефинисаним путањама и растојањима између њих. Овај цитат показује да у четвртм веку, хелиоцентрична теорија Аристарха са Самоса (310-230) није била заборављена, и да је и даље имала своје следбенике.

Можда су је предавали у неоплатонистичкој Атинској школи, где је Јулијан студирао и обликовао своја научна схватања .

5. ЈУЛИЈАНОВА СМРТ

Јулијана је 363, у току битке са персијским краљем Сапором II (310-379) близу Ктесифона, непознати ратник смртно ранио копљем, те је умро у ноћи између 26. и 27. јуна.

Треба напоменути да је теорија хронографа Јована Малаласа (*Ioannis Malalae Chronographia*, 1831) (коју је такође изнео Јован из Никиуа (*Ioannis of Nikiou*, 1916) да је Јулијана копљем убио Св. Меркурије, без икаквог основа. Меркурије је постао мученик за владавине Деција (249-251) или Валеријана (251-259) потпуно изван тога времена; традиција још каже да је то учинио на захтев Св. Василија. Пошто је Василије студирао са Јулијаном и био његов пријатељ, немогуће је да је свецу наложио да га убије. Ипак, ова легенда је присутна у грчкој иконографији (види на пример, икону Св. Меркурија из Метеора коју су снимили аутори).

Говорник Ливаније (314-393) подржавао је став да је фатална Јулијанова рана резултат акције фанатичних Хришћана (*Libanii Opera*, 1903-1927), а Созомен, хришћански писац из раног 5. века, слаже се са овим мишљењем (*Sozomenos*, 1983). То је засновано на чињеници да се ниједан Персијанац није јавио са тврдњом да је копљем ранио Јулијана, мада је персијски краљ обећао велику награду ономе ко уништи његовог противника.

Слика 4: Св. Меркурије смртоносно рањава Јулијана (Метеори, Манастир Св. Стефан, фотографија аутора).

Јулијан је био цар од 3. новембра 361, до 26. јуна 363, т.ј. мање од две године. После његове владавине, карактер Византијског царства био је стриктно хришћански и астрономски геоцентричан. Царево последње вече, историчар Ammianus Marcellinus описао је на следећи начин:

“И пошто су сви присутни плакали, он их је, задржавајући још своју величину, опомињао говорећи да је неподесно оплакивати суверена, који ће постати једно са небом и звездама. Онда су сви заћутали и Јулијан је започео сложени разговор са филозофима Максимом и Приском, о племенитости душе. Изненада, рана на ребру се отворила, притисак крви му је пресекао дах и, пошто је попио хладну воду коју је тражио, мирно је отишао из живота у таму ноћи у доби од 32 године” (Ammiani Marcellini, 1874, књ. XXV, §3, стр. 15-20).

Јулијанов рођак Прокопије тражио је да нови цар Flavius Claudius Jovianus (Јовиан, 363-364) да дозволу да га покопа у Тарзу, што је одмах добио. Јовијан је наредио да на Јулијановом гробу буду уклесане следеће речи:

*Овде, близу богатих вода Тигриса, лежи Јулијан,
добри краљ и храбар ратник (Fouquet, Grimal, 1985, стр. 335).*

Од Јулијанових радова, сматраних за ремекдела стила, сачувани су:

- *Панегирик у част Констанција*
- *Констанцијева херојска дела*
- *Панегирик у част царице Еузебије*
- *Химна краљу Сунцу [упућена Салусту]*
- *Антиохијски говор* или *Они који мрзе браду*, говор против Хришћана Антиохије који су се шегачили са царевом брадом, коју је он неговао дугачку, у складу са одликама филозофа тога доба.
- *Цезари* или *Симпозијум*
- *Апологије*
- *Epistulae (Писма)*

Међу овим делима, *Химна краљу Сунцу* садржи јасне референце које подржавају хелиоцентрички систем, како смо већ поменули. Постоји још један, само делимично сачувани рад (једна књига од три), насловљен *Против Галилејаца*, т.ј. против Хришћана (*Julian, Against the Galilaeans*, 1880). Овај рад је критиковао византијски учењак и свештеник Филип од Сидеа (4. до 5. век), наследник Дидима Слепог у Александријској школи.

Слика 5: Јулијан на златном новцу (*solidus*) Антиохије.

Годинама после Јулијана, астрологија је продужавала да цвета и чини се да никада није изгубила свој утицај на становништво Византије. После Павла из Александрије, Хефестиона из Тебе и Јована из Лидије, сусрећемо као последњег астролога рановизантијског периода, пророка Реторија из Византијума из шестог века. Размотрићемо у наставку, њихова дела и личности.

6. РАНОВИЗАНТИЈСКИ АСТРОЛОЗИ

6.1 Павле из Александрије (4. век)

Павле из Александрије стварао је у овом граду око 378. Сматра се аутором астролошке расправе *Еусагогика* [*еис ти апотелесматикин*], т.ј. *Увод* [*у ефективност*], мислећи на снагу и „ефективну“ енергију утицаја звезда и знакова на особе и њихове акције.

Овај рад је постојао у библиотеци Леона Мудрог или Математичара (780-869), који у свом *Кодексу* пише о астрологији: *“Тајним принципима Фебове уметности предсказивања научио ме је истакнути астролог Павле”* (Хунгер, 1978, стр. 38).

6.2 Хефестион из Тебе (4. до 5. век)

Истакнути грчко-египатски астролог 5. века, Хефестион, рођен је у Теби у Египту а стварао у Александрији око 380; написао је расправу у три књиге, насловљене:

Астрономски принципи

Наука о рођендану

Катархе или *Апотелесматика* (= *Ефективности*)

У првој књизи, Хефестион пише о општим принципима астрономије. У другој се бави рођенданском астрологијом, док у трећој, која је главни део ове расправе, пише о избору одговарајућег времена за започињање неког значајног рада.

Хефестионов рад утицао је на све потоње византијске учењаке који су се удубљивали у астрологију и данас се у целини може наћи у Националној библиотеци у Паризу и у библиотекама неколико италијанских градова. Он

је додатно значајан, зато што из појединих пасажа сазнајемо о важним научницима тога времена, као што су Тразил, Цитодем, Аполинарије, Антигон и други, о којима је ово једини извор информација (Теодосије и Данезис, 2010, стр. 233).

6.3 Јован Лаврентије из Лидије (490-565)

Историчар-археолог, учењак, астроном и астролог Јован Лаврентије из Лидије, рођен је у лидијској Филаделфији. Студирао је право у константинопољском Пандидактериону (Универзитету) и познавање закона и историје помогло му је да се уздигне до истакнутих положаја у Царству. Један од учитеља био му је Агапије, филозоф и научник који је пак био ученик Прокла.

Јован (Јоанис) је у почетку радио у служби тахиграфије; након тога ушао је у државну управу пошто га је цар Анастасије I (491-518) унапредио за директора службе. На крају, цар Јустинијан I (527-565) га је именовао за учитеља латинског у Пандидактериону, на шта је дао оставку, када је 522. пао у немилост, да би се у потпуности посветио писању.

Његов рад није био ограничен на историју и имао је прилично енциклопедијски карактер; састоји се од три расправе, од којих је највећа о закону *О моћима* или *О магистратима Римске државе*. Ово дело следи развој Римских државних служби од почетака Римског царства до Јустинијана I. Пружа нам богату информацију о историји институција и такође о деловању Јована Кападокијског, Јустинијановог високог преторијанског официра. Осим тога, Јован Лаврентије анализира администрацију Царства и пружа информације о свом личном животу и каријери. Ова обавештења су, мада показују тежњу ка личном приказивању, веома корисна што се тиче карактера образовања и рада администрације средином 6. века.

Ову расправу је византијски писац, историчар и правни специјалиста Теофилакт Симоката (1972) (6. до 7. век) користио као извор за *Васељенску историју* (дело у 8 књига), као и владика Лепанта Константин Манасис (1130-1187), у своме делу у стиховима *Синописис времена* (Migne, 2008, вол. 127). Расправу Јована из Лидије *О моћима*, објавио је 1898. у Лајпцигу Р. Винш (Wünsch) (*Ioannis Lydii*, 1898).

Две друге расправе Јована Лаврентија из Лидије су *О месецима* и *О Диосемеи*. Прва садржи богате историјске информације о римском календару и празницима, и о разним обичајима везаним за поједине датуме. Стога, то је веома занимљива књига за оне који проучавају календарско питање и историјски фолклор; она се такође бави и са тиме повезаним легендама.

Друга расправа саопштава метод предвиђања времена, заснован на астролошким конотацијама. Њено име се односи на „знаке Диаса“ (божанске знаке или чуда) по грчком богу Зевсу (Диас-Диос), пошто је античко знање њему приписивало све атмосферске појаве. *О Диосемеи* садржи мноштво референци о метеоролошким знамењима и временским појавама. Оно

описује ове феномене (грмљавину, громове, кишу, муње) али такође и земљотресе и месечеве фазе, помрачења Сунца и Месеца, појаве комета и друге феномене повезане са пророчанствима и религијама римске и етрурске цивилизације. Другим речима, расправа се односи на све врсте небеских знамења. Ово дело као и *О месецима* објавио је Август Имануел Бекер (Bekker, 1837).

Као писац, Јован Лаврентије је некритичан и сујеверан; ипак, његово дело је значајно, јер пружа богатство информација.

6.4 Реторије из Византијума (6. век)

Последњи значајни астролог рановизантијског царства био је Реторије из Византијума, који је био и астроном и сматра се да је аутор дела *Опис и објашњење целокупне вештине Астрономије*, које се састоји од 120 књига.

Нажалост тешко је пронаћи више детаља о његовом животу и делима. Веома је пак вероватно, да је то иста особа као астролог Реторије из Египта, који је живео у истом веку и чији су радови мешавина старијих књига о овој теми (као што су дела Ветијуса Валеса из Антиохије, Клаудија Птолемеја, Павла из Александрије и других). Већина његових дела је сачувана (*Catalogus codicum astrologorum graecorum*, 1898).

Треба такође напоменути да је чувени филозоф Прокло (410-485), надахнут Птолемејевим *Тетрабиблосом*, написао један астролошки рад, који је у основи препричавање ове књиге. Овај рад је познат као *Парафраза Птолемејевог Тетрабиблоса* (*Proklou tou Diadochou*, 2009). Мада се у његову оригиналност сумња зато што, код интерпретације Птолемејевог текста (који је у сваком случају тежак и прилично неодређен), у неколико тачака прави грешке, несагласне са великим капацитетом за интерпретацију, који је Прокло показао код тумачења других, нарочито платонских, ипак је *Парафраза* била посебно цењена током средњег века и Ренесансе, као основни приручник за тумачење Птолемејевих списа; осим ових грешака, у другим пасажима даје одговарајућа и коректна тумачења, следећи верно оригинални текст, разјашњавајући га и углађујући му језик. Један од манускрипата *Парафраза*, Ватикан бр. 1453, датира из 10. века, и старији је од било ког сачуваног рукописа *Тетрабиблоса*.

Конечно, неоплатонисту Хелиодора (5. до 6. век), брата филозофа, астронома и математичара Амонија (†510), многи сматрају писцем астролошке расправе *Еусагоге еис та апотелесматика*, на кога је вероватно утицао рад астролога Павла из Александрије (Теодосију и Данезис, 2010, стр. 173).

7. ОСУДА АСТРОЛОГИЈЕ, ХОНОРИЈА И ОТАЦА ЦРКВЕ

У току првог века Византије (Источног римског царства), процват астрологије је, као што смо већ напоменули, био тако велики, да је чак и цар Хонорије (син Теодосија I Великог и његов наследник у западном делу Царства), издао декрет који осуђује практиковање ове квази-науке у Риму. Заиста, како пише Карл Крумбахер (1856-1909): *“Хонорије је издао закон за „математичаре“ Рима и спаљивање њихових књига”* (Крумбахер, 1891, књ. II, стр. 442).

Касније, велики део терета борбе против астрологије (који су повремено називани математичари) пао је на плећа Отаца Цркве и учених владика. Због интензитета сукоба епископа и астролога, често се стиче утисак да су све владике биле пре против неговања науке и проучавања небеских појава, него против апокрифне вештине. Ипак, у стварности било је друкчије; вође Цркве нису својим списима и другим поступцима осуђивале науку и астрономију, него наглавања, знамења и све оне који су тврдили да помоћу релативних положаја небеских тела могу да предвиде будућност, „земљотресне водиче“, „књиге о месечевим фазама“ и „водиче за грмљавину“.

Василије од Цезареје на пример, у *Беседама о Шестодневу* (око 379), у односу на студије астрономије пише:

“Какво је значење геометрије и математичких метода, стереометрије и многослављене астрономије, свих многостраних таштина, ако свако ко се њима ватрено бави помисли да свет који видимо има исто порекло као стваралац свега Бог, изједначавајући тако по величини ограничени и материјални свет са безграничном и невидљивом природом?”
(Basil the Great, 1998, стр. 14-15).

Чини се ипак, да када Василије Велики назива астрономију „таштином“, највероватније мисли на оно што је данас *астрологија*. Овај став подржава чињеница да у другим списима сматра да је посматрање звезда потребно, зато што преко њега, како пише, постајемо свесни божанске мудрости и примамо важну перцепцију из његовог знања; али до извесне тачке: звезде не треба испитивати изван онога што је потребно. Заиста, свестрани Отац Цркве бележи:

“Шта нас друго учи Месец постајући пун и наново нестајући, него да избегнемо да мислимо велико о напретку живота? Довољно је само не истраживати знакове који долазе са звезда изван потребног” (Migne, 2008, вол. 29, стр. 9).

Василијева класична култура омогућила му је да у *Расправи према младима* (Boulenger, 1935), на одговарајући начин поучава о месту секуларног подучавања у хришћанској школи и, на тај начин, утиче на став Цркве у односу на класично образовање како тада, тако и за време Ренесансе. Другим речима, напад Василија и других Отаца Цркве није усмерен против научног истраживања небеских тела и догађаја, него пре против оних који иду даље од информација стечених посматрањем и искуством, и желе да изводе закључке помоћу звезда.

Бивши професор астрономије Деметриос Коцакис (1909-1986) сугерисао је да су како Василије од Цезареје, тако и његов брат Грегорије Ниски, били снажни противници свих оних који су покушавали да прорекну будуће догађаје на основу положаја звезда и сазвезђа на небу. У одговарајућем чланку *“Св. Василије Велики против астролога”* пише:

“Важно је чути ставове (укратко) као и просуђивање два брата и учењака: Василија Великог и Грегорија Ниског. Коментарисући методе астролога, који истражују ствари да би одредили са тачношћу не степена него лучних минута, положаје звезда, да би предвидели са претпостављеном апсолутном сигурношћу, будући живот различитих особа, Василије показује да је немогуће, са високом апсолутном тачношћу, одредити положаје планета или фиксних звезда, па је сходно томе немогуће одредити овакав или онакав будући развој детета (Migne, 2008, вол. 29, стр. 129). Да би побио веровање да ратови, земљотреси и различите несреће проузрокују „необична својства звезда“, Грегорије Ниски, у свом говору „Против судбине“, цитира различите библијске догађаје (Migne, 2008, вол. 45, стр. 165), као што су Нојев потоп, спаљивање Содоме и уништење Египћана у Црвеном мору, да би на крају побио грешке астролога уништавајућим аргументом” (Коцакис, 1955, стр. 18).

Грегорије Ниски није био против астрономске науке; на пример, писао је да се помоћу небеске науке *“разум побуђује према врлини и истина се разуме преко бројева”* (Migne, 2008, вол. 46, стр. 181).

Као додаток Василију из Цезареје, Грегорије Назијанзен пише да се *“астрономија сматра за опасно учење”* (Migne, 2008, вол. 35, стр. 761) мислећи на астрологију, пошто у једној беседи тврди да : *“... и Азија беше школа безбожности, када повезује чуда о астрономији са рођењима и илузијама предвиђања, и вештином врачања, која следи”* (Migne, 2008, вол. 36, стр. 557).

Овде је очигледно да учени владика не оптужује астрономију него астрологију, мислећи на Азију као на место где се она развила. У својим писмима и беседама, он такође позитивно помиње космографију,

проучавање помрачења Сунца и Месеца, Сунца, звезда, Галаксије (Млечног пута), еклиптике и метеоролошких појава, као што су муње, грмљавина итд. (Migne, 2008, вол. 36, стр. 68).

На крају, у надгробном говору своме брату Цезарију, Грегорије помиње да је он избегавао „... опасна учења астрономије која сугерирају да све ствари и догађаји зависе од звезда” (Migne, 2008, вол. 35, стр. 761). У општијем контексту, тврди да је:

“Бар од геометрије и астрономије и учења која су опасна за друге људе, он [т.ј. Цезарије] је изабрао корисни део, који је дивљење Створитељу због небеске хармоније и поредка, а избегао штетни део – не повезујући бића и догађаје са кретањима звезда, као они који стављају материјалну креацију (која је подређена као и они) изнад Творца, него приписујући њихова кретања Богу, као што је то природно, заједно са свим другим” (Migne, 2008, вол. 36, стр. 761).

Као што је познато од историчара тога времена, становништво Царства је генерално веровало у предсказујућу моћ звезда, што је било познато и као *генетлиологија* (‘рођендано-логија’), т.ј. рођенданска астрологија, пошто се говорило да се будућност сваког детета може предвидети по тренутку његовог рођења. Осим тога, често су будући родитељи питали византијске астрологе за пол детета пре него што пређу на рођенданску астрологију: *“пре [рођења], када се питало да се учини познатим пол детета, с обзиром да су тврдили да време зачећа одређује пол детета које ће се родити”* (Кукулес, 1948, вол. I, књ. 2, стр. 141). Због тога је Јован Златоусти учио да: *“Није посао астрономије да од звезда сазнаје о људима који ће бити рођени”* (Migne, 2008, вол. 57, стр. 61, 62). Он овде још једном мисли на астрологију а не на науку астрономије. Такође је писао: *“Не обраћај пажњу на генеалогije, пророштва и астрологије... ..која си наследио од Грка и Јевреја”* (Migne, 2008, вол. 59, стр. 564).

Очигледно је из Јованових списа, да је покушао да учврсти Хришћанску веру пошто је био познавалац културе старих грчких писаца и желео да осуди астрологију а не астрономију.

Бивши професор астрономије на Универзитету у Атени, Д. Коцакис, у другом делу пише:

“Стручњаци у овој уметности предвиђања користили су специјални инструмент називан астролаб или хороскоп, да би на небеској сфери прецизно одредили положаје звезда и планета. Непотребно је рећи да су углавном посматрали сазвежђа Зодијака, такозване знаке, положаје планета и положаје и фазе Месеца. Развој астролошке квази-науке, помагао је у извесним периодима развој астрономије, ипак у

другим временима то је био мотив за клеветање и прогон чисто астрономског и уопште научног истраживања” (Коцакис, 1954, стр. 215).

Заиста, према Ф. Кукулесу:

“Византинци су познавали две врсте математике: научну, чије је учење било дозвољено, пошто се, како пише Грегорије Ниски, „разум побуђује према врлини а истина се разуме помоћу бројева“, и окултну, која је била строго забрањена. Астрономија је на пример била изучавана, доклегод се бавила испитивањем кретања, величина и растојања између небеских тела; али када би се претворила у астрологију, сугеришући да судбина људи зависи од звезда, сматрала се за презрену и њено учење је прогоњено” (Кукулес, 1948, вол. I, књ I, стр. 125).

Слично су и други Оци Цркве осуђивали астрологију. Кирил I (348-386?), владика Јерусалима, велики противник астрологије и сујеверја, писао је:

“Не обраћај пажњу ни на астрологије, ни на птичја предсказања, нити на друга сујеверја; немој да слушаши ни митска пророчанства Грка, не користи чаробне напитке, певајућа пророчанства, и највећа безакоња врачања” (Migne, 2008, вол. 33, стр. 501).

Епифаније Кипарски (315-403) је такође био истакнути прогонитељ астрологије, коју је осуђивао пишући против: *“Магије, чаробних напитака, астрономије и кледонизма”*¹ (Migne, 2008, вол. 24, стр. 3), мислећи свакако на „астрологију“ када пише „астрономија“. Еузебије од Александрије (444-451), такође у својим *Беседама* о моралу, аскези и догми, оптужује *“радознале народе митологе, и астрономе”* (Migne, 2008, вол. 86А, стр. 422). Немезије из Емесе (Сирија, око 400) пише о свима који верују у астрологију:

“Они који узроке свих догађаја приписују кретању звезда нису само у сукобу са здравим разумом, него чине бескорисним целокупно државно правосуђе. Јер закони немају места а судови су непотребни ако кажњавају оне који нису низашта одговорни. Али су звезде такође неправедне оправдавајући прељубнике и убице; а њихов стваралац Господ им је пре

¹ У окултном класичне антике, кледонизам (од грчког *κλῆδων* што означава жамор, знамење, гласину, говоркање) је био нека врста ритуалне употребе речи. Неке су се сматрале за несрећне у датој ситуацији и избегаване су а неке као знамење богова и предсказање.

звезда напоменуо да буду разумни” (Migne, 2008, вол. 40, стр. 761).

Синезије Киренски (370-414), владика Птолемаиса у Кирени, осудио је астрологију овим речима:

“Тако зналци предсказују будућност, неки посматрајући звезде, други пак бакље и падајуће звезде, или „читајући“ утробу, слушајући шумове, посматрајући седење или лет птица” (Migne, 2008, вол. 66, стр. 1284).

Коначно, *Codex Justinianus* забрањује у параграфу који се односи на „*maleficis et mathematicis et ceteris similibus*” (Krueger, 1889, књ. 9, §18, стр. 2), упражњавање „математике“; ово је било на снази и понављано у следећим вековима. Књиге „математичара“ су спаљиване а њихови учитељи протеривани из града (Кукулес, 1948, вол. I, књ. 2, стр. 144). И у овом случају тај појам опет означава астрологе, који су такође називани „математичари“. Поред тога, и *Подучавање дванаест ученика* сугерише исто: *“Моје дете, немој постати посматрач птица... ..нити математичар... ..зато што из свега тога извире идолатрија (паганизам)”* (Поглавље III). Додатно, 36. канон Лаодикејског Сабора забрањује свештенству упражњавање математике (т.ј. астрологије): *“Забрањено је свештеницима да буду врачеве или математичари, или да праве такозване амајлије, које су тамница њихових душа”* (Rallis и Potlis, 1852-1859, вол. 3, стр. 203).

8. ЗАКЉУЧЦИ

Астрологија је била веома разширена за време раних византијских година и цареви, као што је Јулијан, помагали су њен процват држећи на двору астрологе као саветнике. Родитељи не само што су астрологе питали о будућности своје деце, него и за погодне датуме за започињање њихове обуке. Чак су их и ловци питали за најбоље дане за лов и које методе да користе одређених дана или недеља.

Оци Цркве пак, и већина образованих владика, неспорно су били против астрологије и осуђивали су све астрологе, пророке и врачеве, који су се разметали да могу да погоде будућност користећи астрологију или друге окултне вештине. Оци Цркве нису били против научног истраживања или астрономије и математике, већ су се борили против оних који су ишли даље од обичних посматрања и знања о појавама, т.ј. даље од научних података, и хтели да их екстраполирају неодређеним и ненаучним методама које ту нису биле применљиве, т.ј. да предвиђају будућност и судбину људи. Њихове полемике биле су против пророчанстава, гледања птица и астрологије – што се често називало „математика“ и „астрономија“, па је одатле неспоразум.

Разни пророци покушавали су да предвиде будућност посматрајући утробу жртвованих животиња, слушајући грмљавину или посматрајући положаје и кретања Сунца и планета кроз Зодијак. После Јулијанове смрти званична држава је такође била против оваквих шарлатана: *Codex Justinianus* забрањивао је практиковање „математике“ (т.ј. астрологије), док су, како пише професор Кукулес, њихове окултне књиге спаљиване а они протеривани из градова.

Пошто су обични свештеници били понекад под утицајем и привлачношћу астролошке псеудо-науке, један канон Лаодикејског Сабора забранио је свештенству упражњавање математике (т.ј. астрологије).

Упркос томе, у Византијском царству је практиковање астрологије очувано током средњег (610-1204) и касног (1204-1453) периода. Понекад су се тиме бавили учењаци па чак и цареви, као Манојло I Комнен (1143-1180). Овај чланак следи наш претходни рад о духовности и науци (Данезис и др. 2005, Теодосију и др. 2010а) и о доприносу Цркве у Византији природним наукама (Теодосију и др. 2010б, 2011). Схоластици који су проучавали астрологију биће размотрени детаљније у будућем раду.

Захвалност

Ова студија је део истраживања на Универзитету у Атини, Катедра за Астрофизику, Астрономију и Механику, који помаже Универзитет у Атини преко специјалног рачуна за истраживачке пројекте на чему се захваљујемо, као и на помоћи Министарства за просвету и науку Републике Србије, преко пројекта III44002.

Литература

- Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri qui supersunt [Res gestae]*: 1874, Rec. V. Gardthausen. Stereotypa Editionis, Stutgardiae.
- Aristotle: 1952, *Meteorologica*, The Loeb Classical Library; English translation by H.D.P. Lee, Heinemann, Cambridge University Press, London, Book 1, 8.
- Basil the Great: 1990, *Homilies on Hexameron*, in Greek, Polytypo Publ., trans. I. Sakalis, Athens, 1990.
- Bekker August Immanuel (ed.): 1837, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, G. Reimer Berolini (Berlin).
- Boulenger F. (ed.): 1935, *Saint Basile, Aux jeunes gens sur la manière de tirer profit des lettres helléniques*, Les Belles Lettres, Paris.
- Browning, Robert: 1976, *The emperor Julian*, Weidenfeld and Nicolson, London 228.
- Catalogus codicum astrologorum graecorum. Codices hispanienses*: 1898, Carlo O. Zuretti and H. Lamertin (ed.), vol. I-IX, Bruxelles (reprinted 1932).
- Cougy, E. (ed.): 1890, *Anthologiae Graecae Appendix*, Didot, Paris, 122, 1-3.
- Danezis, E., Theodossiou, E., Gonidakis, I., Dimitrijević, M. S.: 2005, *European Journal for Science and Theology* **1**(4), 11-17.
- Fouquet Claude, Grimal Pierre : 1895, *Julien, La mort du Monde Antique*, Les Belles Lettres, Paris.

- Georgius Cedrenus (Synopsis Historiarum) and Ioannis Scylitzae ope., I-II*: 1838-1839, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, I. Bekker (ed.), Bonn, vol. I: 1838 and vol. II: 1839.
- Hunger, Herbert: 1978, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, 3 volumes, C.H. Beck, München.
- Ioannis Lydii (Peri arhon) De magistratibus populi Romani libri tres*: 1898, R. Wunsch (ed.), B.G. Teubner, Lipsiae (Leipzig), (reprinted 1903 and in Stuttgart, 1967).
- Ioannis Malalae Chronographia*: 1831, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, L. Dindorf (ed.), Bonn (vol. I. 333, 18).
- Ioannis of Nikiou, Chronikon*: 1916, English trans. by R.H. Charles, *The Chronicle of John, Bishop of Nikiou*, Text and Translation Society, Williams and Norgate, London and Oxford, Book LXXX, 19-26.
- Ioannis Zonarae Epitomae historiarum libri XVIII 1-3*: 1841-1897, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Th. Büttner-Wobst (ed.), Bonn, Book 13, 3.
- Julian, Against the Galilaeans*: 1880, C.J. Neumann (ed.), *Juliani imperatoris librorum contra Christianos quae supersunt*, B.G. Teubner, Lipsiae (Leipzig).
- (on line: http://www.tertullian.org/fathers/julian_apostate_galileans_0_intro.htm, in an English transl. by W.C. Wright).
- Kotsakis Demetrios: 1954, Astronomy and Astrology during Byzantine Empire, *Epeteris of Byzantine Studies*, vol. KA (21), Athens.
- Kotsakis Demetrios: 1955, *St. Basil the Great against astrologers*, *Aktines*, **63**, 18, in Greek, Athens.
- Koukoules, F.: 1948, *The life and civilization of the Byzantines*, 3 volumes, in Greek, Papademas Publ., Athens.
- Krueger, P. : 1889, Corpus Juris Civilis- Codex Iustiniani, Apud Weidmann, Berlin.
(On line: <http://www.archive.org/details/corpusiuriscivi00schogooq>)
- Krumbacher, Karl: 1891, *Geschichte der Byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum ende des ostromischen reiches (527-1453)*. C.H. Beck (ed.), Series Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft, München, (reprinted 1897).
- Libanii Opera*: 1903-1927, 12 volumes, Richard Foerster (ed.), B.G. Teubner, Lipsiae (Leipzig), [Speech IH (18), 274.1-275.9].
- Migne J.-P.: 2008, *Patrologia Graeca cursus completus* (P.G.), volumes 1-161, Centre for Patristic Publications, Athens.
- Proklou tou Diadochou Parafrasis eis tēn tou Ptolemaiou Tetrabiblon (Procli Diadochi Paraphrasis in Ptolemaei libros IV)*: 2009, in Greek, Kaktos Publ., Athens.
- Ptolemy: 1940, *Tetrabiblos*, The Loeb Classical Library No. 435; English translation by F.E. Rubbins, Heinemann, Cambridge University Press, London, (reprinted 1948, 1956, 1964, 1971, 1980, 1994, 1998).
- Rallis, G., Potlis, M.: 1852-1859, *Syntagma of divine and holy Canons*, 6 volumes, in Greek, Typografia G. Hartophylax Publ., Athens.
- Sozomenos, Ekklesiastike historia/Ecclesiastical History, Histoire Ecclesiastique*: 1983, Greek text of the edition by J. Bidez; introduction by Bernard Grillet and Guy Sabbah; translation in French by Andre-Jean Festugiere; annotation by Guy Sabbah, Editions du Cerf-Paris Sources Chretiennes; no 306, Paris, (Y' 1, 14.4.-16.5)
- The Works of the Emperor Julian*: 1888, 3 volumes, The Loeb Classical Library; English translation by W.C. Wright, Heinemann, Cambridge University Press, (reprinted 1913, 1980), and in France by C. Lacombrade (ed.), *L'empereur Julien. Oeuvres complètes*, vol. 2.2, Les Belles Lettres, Paris 1964. (*Oration upon the Sovereign Sun (Hymn to King Helios). Addressed to Sallust*).

(on line: http://www.tertullian.org/fathers/julian_apostate_1_sun.htm)

- Theodossiou, E., Danezis, E.: 2010, *At the Years of Byzantium – Byzantine scientists, physicians, chronologers and astronomers*, in Greek, Diavlos Publ., Athens.
- Theodossiou, E., Manimanis, V. N., Dimitrijević, M. S.: 2010a, *European Journal for Science and Theology* **6(3)**, 47-56.
- Theodossiou, E., Manimanis, V. N., Dimitrijević, M. S.: 2010b, *European Journal for Science and Theology* **6(4)**, 57-69.
- Theodossiou, E., Manimanis, V. N., Dimitrijević, M. S.: 2011, *European Journal for Science and Theology* **7(2)**, 57-71.
- Theophylact Simocatta: 1972, *Ecumenical History*, C. de Boor (ed.) rev. by P. Wirth, B.G. Teubner Stuttgart.
- Tsentos, I. K.: 2004, *Julian the Apostate-Apostate of Christianity and Renegade of Hellenism*, in Greek, Tenos Publ., Athens, 117.
- Tsopanis, K.: 2005, *Julian the Greek Philosopher or Apostate?* *Crypto*, No. 7, August-September, 9-19.
- Vasiliev, Alexander A.: 1952, *History of the Byzantine empire, 324-1453*, The University of Wisconsin Press, Madison, Wisc. (72-73).
- (on line: http://www.ccel.org/ccel/pearse/morefathers/files/nikiu2_chronicle.htm).

ASTROLOGY IN THE EARLY BYZANTINE EMPIRE

The peoples of the Roman Empire in the 4th century AD were very superstitious. Sorcery and astrology were widespread in the early Byzantine period. Astrologers, guided by Ptolemy's *Tetrabiblos*, were compiling horoscopes and dream-books, while a common literature were the *seismologia*, *selenodromia* and *vrontology*, with which people tried to predict the future. It was natural that in this environment many astrologers were famous and they flourished especially in the court of the Emperor Julian (361-363). The Fathers of the Church, however, were clearly against astrology and they were condemning those who wanted to learn about the future events from astrology and other occult practices and pseudo-sciences. Here are presented astrologers Maximus of Ephesus, Paul of Alexandria, Hephaestion of Thebes, Ioannis Laurentius of Lydia and Rhetorius of Byzantium, as well as the Emperor Julian the Apostate, together with the condemnation of astrology by Emperor Honorius and Church Fathers Basil the Great of Cesarea, Gregory of Nyssa, Gregory of Nazianzus, John Chrysostom, the bishop of Jerusalem Cyril I, Epiphanius of Cyprus, Eusebius of Alexandria, Nemesius of Emesa, and Synesius of Cyrene.